

УДК 340.12

Левицький Олександр Олександрович,
 протоієрей, доктор,
 ректор Івано-Франківської духовної семінарії
 імені Святого Священномученика Йосафата

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ РІВНОСТІ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРАВОТВОРЕННЯ

У статті здійснюється філософсько-правовий аналіз категорій «рівність» та «справедливість», які виправдовують закономірності існування права. Розглядається процес правотворення з точки зору взаємодії моральних та правових норм. Здійснюється порівняльна характеристика категорій «правова рівність» та «правова справедливість», визначається їх вплив на процес формування громадянського суспільства та впровадження моральних і етичних релігійних засад у суспільні відносини.

Ключові слова: справедливість, рівність, позитивне право, природне право, мораль, християнська мораль.

Постановка проблеми. Філософсько-правова теорія юридичного позитивізму виходить з того, що право не визначається через рівність чи справедливість та не обумовлюється ними, а спирається на певний нормативно визначений порядок, який є вищим за ідеал справедливості [7, с. 126]. Виходячи з того, що розуміння рівності чи справедливості та інших моральних цінностей є відносними, все ж потрібно констатувати, що реалії сьогодення, а також останні наукові дослідження переконливо доводять факт дуже тісної взаємодії та взаємообумовленості рівності, справедливості та права. Саме ці положення становлять актуальність порушеної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою статті стали праці С. Алексєєва, В. Бабкіна, О. Бандури, В. Журавського, О. Копиленка, М. Костицького, В. Лазарева, В. Нерсесянца, Н. Оніщенко та Ю. Шемшущенка. Їх наукові праці сприяють осмисленню поточних процесів в Україні і мають важливе методологічне значення для подальшого дослідження зазначеної проблематики.

Постановка завдання. Метою наукової статті є визначення взаємозв'язку морально-правових категорій «рівність» та «справедливість» з визначальними теоретико-правовими засадами формування та розвитку національного права на сучасному етапі державотворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формальна рівність є необхідним способом соціального буття свободи, оскільки будь-якої іншої ефективної форми буття та виразу свободи в соціальній взаємодії людей, окрім правової, людство до сих пір не виробило [5, с. 39]. Це пов'язано, зокрема, з тим, що, не будучи введеною в єдину всезагальну міру, яка визначається взаємним та однаковим обмеженням свободи всіх учасників соціальної комунікації, свобода неминуче перетвориться в свавілля, коли її єдиною гарантією є сила, яка в такому випадку насправді вже нічого не може гарантувати,

оскільки завжди існує присутня реальна можливість її придушення з боку ще більшої сили.

Таким чином, формальна рівність – це базовий та універсальний принцип правового регулювання, який комплексно визначає зміст правопорядку, оскільки втілює в собі вимоги як до змісту позитивного права, так і до форм і способів його встановлення і захисту. Крім цього, принцип формальної рівності може бути конкретизований у тій чи іншій життєвій ситуації у несуперечливу систему формально визначених правил поведінки, тобто правових норм (позитивного права).

Разом з цим, формальна рівність є формулою, що виражає справедливість права та того порядку, який воно встановлює. При цьому таке тлумачення справедливості позбавлене елементів довільності, оскільки воно передбачає впорядкування суспільних відносин на основі визнання за кожною людиною формально рівної можливості реалізації свободи як своєї сутнісної властивості, що визначає природу людини та в рівній мірі належить всім людям. Заперечення ж правового характеру та значення справедливості призводить до того, що вона починає розумітися як будь-яке неправове начало, тобто вимога «зрівнялівки» або привілеїв, ті чи інші особисті економічні, політичні, національні, соціальні, естетичні та інші інтереси або вимоги. Тим самим правове значення справедливості підмінюється індивідуальним, груповим або класовим інтересом та, у зв'язку із цим, довільним змістом та партикулярними вимогами [2, с. 45].

Отже, взаємодопомога, справедливість, мораль – це ті послідовні етапи, які ми спостерігаємо, вивчаючи світ людини. Право як форма буття і вираз свободи є формою буття рівної міри, однакового масштабу свободи для всіх суб'єктів відповідних правовідносин. Правова рівність – це рівність вільних і незалежних суб'єктів права, потенційні можливості яких визначені єдиною мірою, єдиним критерієм. Таким критерієм, основою правового зрівнювання фактично різних людей є їхня свобода. Право тому і цінне для членів суспільства, що воно вимагає фактичної однаковості індивідів. Кожен з них залишається унікально-неповторним. Право урівнює людей у свободі, яка їм необхідна для самореалізації, самовираження, усвідомлення своєї неповторності.

Всі спроби формалізувати поняття справедливості тією чи іншою мірою походять з концепції Аристотеля, яка передбачає формулу зрівняння «надання» та «отримання» в процесі соціального обміну (так звана зрівняльна справедливість) та розподіл благ пропорційно до вкладу кожного в загальну справу (так звана розподільна справедливість). Суть цих вимог виражається у двох широковідомих та взаємопов'язаних між собою постулатах: «Кожному своє» та «Рівним за рівне». У цьому випадку йдеться про виявлення характеристик правопорядку, що забезпечують його загальну прийнятність, рівну для всіх «вигідність», а тому і легітимізацію його загальнообов'язковості та примусовості [3, с. 71-72].

Філософ стародавнього світу Аристотель, вбачаючи зв'язок рівності і справедливості, зазначив, що поняття «справедливість» – це одночасно прояв як законного, так і рівномірного, а «несправедливість» – протизаконне і неправомірне (ставлення до людей) [1, с. 146, 149-150, 230, 324-325, 327, 481].

Цицерон наголошував: «Під дію закону повинні підпадати всі». Треба, вважав мислитель, встановити «не тільки для магістрів міру їх влади, а й для громадян міру їх підлеглості». Бо ж і «той хто, розумно управляє, рано чи пізно буде підкорятися, а той, хто покірно підкоряється, вартує того, щоб рано чи пізно почати управляти» [8, с. 134-139]. У цих думках якраз і закладена ідея правової рівності – принципу уніфікування громадян за

єдиним критерієм, єдиним масштабом свободи, що має відобразитись у законі (позитивному праві).

Право – це формальна-змістовна рівність [6, с. 26]. Підмінна, плутанина понять «фактична» і «формальна» рівність є досить поширеним явищем у науці (наприклад, у недавньому соціалістичному минулому формальну рівність як принцип суспільного життя було підмінено фактичною рівністю, тобто зрівнялівкою). У праві свобода людини унормована і його розвиток засвідчує, що право, втілене в принципі формальної рівності, є найефективнішим регулятором суспільного життя у порівнянні з іншими соціальними регуляторами (мораллю, релігійними нормами, корпоративним правом, звичаями тощо). Принцип формальної рівності передбачає, що фактично здійснені суб'єктами реальні суб'єктивні права будуть нерівні. Формальне право – це лише абстрактна можливість, здатна набути відповідно до однакового масштабу, спільних засад, рівної міри своє право на щось: право на освіту, житло, гідну оплату праці, якісне медичне обслуговування, утвердження гендерної рівності тощо. Вчені-правознавці переконують, що скрізь, де діє принцип формальної рівності, є правове начало. Де немає принципу рівності, там і права як такого також не існує [6, с. 40].

Римський юрист Ульпіан вважав, що тому, хто займається правом, потрібно спочатку дослідити, звідки походить назва права. Правова рівність (відповідність, рівномірність) власне і виражає зміст справедливості права. Римські юристи користувалися поняттями «aequum jus» (еквівалентне, рівне право) і «jus animum» (право нееквівалентне, нерівне). Правовий еквівалент означав у них рівну справедливість або справедливу рівність, що є однією сутністю. Ульпіан наголошував, що справедливість є незмінною і усталеною волею надавати кожному його право. Приписи права прості: жити чесно, не чинити шкоди іншому, кожному віддавати те, що йому належить. Справедливість є пізнанням божественних і людських справ, наука про справедливе і несправедливе [4, с. 97].

Правова справедливість – це справедливість, яка належить всім, тобто повинна бути визнана всіма, всім суспільством передусім внаслідок сприйняття канонів та засад справедливості, а отже, позитивного права загалом. Воно покликане впорядковувати суспільне життя, а не провокувати хаос – призводити до того, коли в дію вступають несанкціоновані регулятори суспільних відносин (наприклад, норми, що регламентують проведення угод у тіньовій економіці). Підміна позитивного правового начала неправовими регуляторами призведе до руйнації права, що знищує і саме суспільство. В основу правової справедливості покладена справедливість моральна, усереднене та сприйняте її розуміння суб'єктами права. Якщо правова справедливість спирається на інші засади, тоді позитивне право знищується взагалі.

Досліджуючи вихідні телеологічні культурні цінності, які втілюються в праві та забезпечуються за допомогою його формально визначених норм, певну увагу, на нашу думку, варто приділити також і гуманізму, зміст якого нерозривно пов'язанв зі свободою, справедливістю та рівністю. Цей взаємозв'язок проявляється насамперед у тому, що гуманізм передбачає визнання людини як особистості, її прав на вільний розвиток, утвердження блага людини як критерію оцінки суспільних відносин тощо.

Висновки. Отже, сучасне національне законодавство повинно бути взірцем свободи, рівності, зосередженням справедливості, гарантом права на самореалізацію, захисту людини від свавілля держави. І врешті-решт бути доступним і зрозумілим та сприйматися не тільки професіоналами, а й передусім пересічними громадянами нашої незалежної української держави.

Список використаних джерел

1. Аристотель. Сочинения: в 4-х т. Т. 4 (Аристотель) / пер. с древнегреч.; общ. ред. А. И. Доватура. – М.: Мысль, 1983. – 830 с.
2. Варламова Н. В. Понимание свободы, равенства и справедливости в контексте либертатной концепции права / Н. В. Варламова // Российский ежегодник теории права / под ред. д-ра юрид. наук А. В. Полякова. – СПб.: ООО «Университетский издательский консорциум «Юридическая книга», 2009. – С. 43-66.
3. Варламова Н. Право и справедливость: соотношение в контексте различных типов правопонимания / Н. Варламова // Право України. – 2010. – № 4. – С. 70-75.
4. История политических и правовых учений: учеб. для вузов / [авт. кол.: В. Г. Графский, Н.М. Золотухина, Л.С. Мамут и др.]; под общ. ред. члена-кор. РАН В. С. Нерсесянца. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 736 с.
5. Нерсесянц В. С. Философия права : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М.: Норма, 2006. – 848 с.
6. Нерсесянц В. С. Юриспруденция. Введение в курс общей теории права и государства [для юридических вузов и факультетов] / В. С. Нерсесянц. – М.: НОРМА, ИНФРА-М, 1998. – 288 с.
7. Фуллер Л. Л. Позитивизм и верность праву. Ответ профессору Харту / Л. Л. Фуллер // Правоведение. – 2005. – № 6. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербург. ун-та. – С. 124-159.
8. Цицерон. Диалоги: О государстве. О законах / Цицерон / пер. В. О. Горенштейна; прим. И. Н. Веселовского и В. О. Горенштейна; отв. ред. С. Л. Утченко. – М.: Наука, 1966. – 224 с.

Левицкий А. А. Философско-правовые идеи равенства и справедливости в процессе правотворчества

В статье осуществляется философско-правовой анализ категорий «равенство» и «справедливость», которые оправдывают закономерности существования права. Рассматривается процесс правотворчества с точки зрения взаимодействия моральных и правовых норм. Осуществляется сравнительная характеристика категорий «правовое равенство» и «правовая справедливость», определяется их влияние на процесс формирования гражданского общества и внедрения моральных и этических религиозных принципов в общественные отношения.

Ключевые слова: *справедливость, равенство, положительное право, естественное право, мораль, христианская мораль.*

Levitsky A. A. Philosophical and legal ideas of equality and fairness in the process of law-making

The article is a philosophical and legal analysis of the categories of «equality» and «justice» that justify the existence of the right patterns. The process of law-making in terms of the interaction of moral and legal norms. Implemented comparative description of categories of «law equality» and «law justice» is determined by their impact on the development of civil society and the introduction of moral and ethical religious principles in public relations.

Keywords: *justice, equality, positive law, natural law, morality, Christian morality.*

